

Farmecul vieților distruse

Angelo Mitchievici (n. 5 noiembrie 1972, Drăgășani) este profesor universitar la Facultatea de Litere a Universității „Ovidius“ din Constanța, unde ține cursuri de literatură comparată și literatură română. Este autorul volumelor *Mateiu I. Caragiale – fizionomii decadente* (2007), *Cinema* (volum de povestiri, 2009), *Umbrele paradisului: Scriitori români și francezi în Uniunea Sovietică* (2011), *Symbolism și decadentism în Arta 1900* (2011), *Decadență și decadentism în contextul modernității românești și europene* (2011), *Filmele care ne-au schimbat viața* (2013), *Cultura faliei și modernitatea românească: O introducere și câteva lecturi* (2013), *Caragiale după Caragiale: Arcanele interpretării: Exagerări, deformări, excесе* (2014) și coautor a numeroase volume, printre care, alături de Paul Cernat, Ion Manolescu și Ioan Stanomir, *În căutarea comunismului pierdut* (2001), *O lume dispărută: Patru istorii personale urmate de un dialog cu Horia-Roman Patapievici* (2004), *Explorări în comunismul românesc* (vol. I, II, III, 2004, 2005, 2008), *Teodoreanu reloaded* (alături de Ioan Stanomir, 2011), *Comunism inc.: Istorie despre o lume care a fost* (alături de Ioan Stanomir, Humanitas, 2016).

Angelo Mitchievici

Farmecul
vieților distruse

Câteva reflecții despre ratare

 HUMANITAS
BUCUREȘTI

Redactor: Mona Antohi
Coperta: Ioana Nedelcu
Tehnoredactor: Manuela Măxineanu
Corector: Cristina Jelescu
DTP: Florina Vasiliu, Veronica Dinu

Tipărit la Tipo Lidana – Suceava

© HUMANITAS, 2022

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
Mitchievici, Angelo

Farmecul vieților distruse: câteva reflecții despre ratare / Angelo Mitchievici. –

București: Humanitas, 2022

ISBN 978-973-50-7390-9

821.135.1

EDITURA HUMANITAS

Piața Presei Libere 1, 013701 București, România

tel. 021.408.83.50, fax 021.408.83.51

www.humanitas.ro

Comenzi online: www.libhumanitas.ro

Comenzi prin e-mail: vanzari@libhumanitas.ro

Comenzi telefonice: 0723.684.194

MAMEI mele, minunatei mele mame

Omul este singurul animal care se poate rata.
—Nae Ionescu

Nu contează decât un lucru: să înveți să pierzi.
—Emil Cioran, *Despre neajunsul de a te fi născut*

Pentru ce oamenii doresc să realizeze neapărat ceva? N-ar fi incomparabil mai bine să stea suspendați sub soare, într-o liniște senină și într-o tăcere admirabilă? Ce este de realizat, și de ce atâta efortare și atât imperialism? —Emil Cioran,
Pe culmile disperării

Orice viață este povestea unei prăbușiri. Biografiile sunt atât de captivante tocmai pentru că eroii – iar lașii deopotrivă – se străduiesc să inoveze în arta degradingoladei. —Emil Cioran, *Mărturisiri și anateme*

Nu există ființă mai înclinată *ratării* ca românul.
—Emil Cioran, *Schimbarea la față a României*

CUPRINS

<i>Cuvânt înainte</i>	11
CIORAN ȘI UNIVERSUL RATAT	15
Țăranul metafizic și ratarea	15
Farmecul vieții ratate	21
<i>Fiu al faptei nu sunt</i>	34
Sentimentul românesc al ratării	48
Ratarea ca stil de viață	57
Ratarea ca decadență – despre imperii în declin	69
România nevertebrată și spectrele ratării	73
Ratarea s-a născut la sat	85
Insuportabila ușurățate – vocația derizoriului	92
Ratarea la Porțile Orientului	94
Nașterea ratării din spiritul muzicii	100
Ratarea pe ungurește	109
AUREOLA RATĂRII ȘI HIMERELE ÎMPLINIRII	118
Viața ca o prăbușire	118
Tom Buchanan – <i>où sont les matchs d'antan?</i>	121
Orizontul ratării – bărbatul la treizeci de ani	130
<i>Marele Gatsby</i> între iluzie și deziluzie	137
MONSIEUR BOVARY ȘI MEDIOCRITATEA FERICIRII	152
DEȘERTUL TĂTARILOR – ÎN MAREA TRECERE	172
În Marea Așteptare a Marelui Eveniment	172
Strălucirea eternă a indefinitului	189
CANDID ȘI FALIMENTUL FILOZOFIEI	198
Fețele parodice ale ratării	198
Candid, filozofia și ratarea	206

MACBETH SAU RATAREA CA PIERDERE	
A SENSULUI LUMII	216
Succesul – o vrajă și nimic mai mult!	216
<i>Faiblesse oblige</i>	228
PRINȚUL, PLECTISEALA ȘI MOARTEA 242	
O GENERAȚIE PIERDUTĂ 242	
<i>Pseudo-kinegetikòs</i> și iepurele divertismentului	249
Pygmalionul ratat și Galatea bovarică	254
LA ȚIGĂNCI – RATAREA CA PRINCIPIU DE DELICATEȚE . . . 265	
Speranța, inocența și râsul	265
<i>Par délicatesse j'ai perdu ma vie</i>	275
ABSOLUTUL RATĂRII ABSOLUTE 286	
<i>Rien ne va plus</i>	286
<i>Vanitas vanitatum</i>	300
FARMECUL DISCRET AL RATĂRII: FILOZOFIA	
GURMANDĂ ȘI PARADISUL PLECTISIT AL BURGHEZIEI . . . 304	
Porcii burghezi și tinerețea revoluționară	304
Bucătăria mediocrității burgheze	307
Burghezul, ratarea și moartea	311
LAGUNA PRAFRUMOASELOR VISURI –	
TROPICE TRISTE	321
RATAREA ÎN CHIP DE <i>FEMME FATALE</i> 333	
FIUL RISIPITOR: RATAREA ȘI RĂSCUMPĂRAREA 340	

Cuvânt înainte

Recunosc pe deplin că abordarea acestei teme are ceva din relevanța unei cunoașteri de sine. Spre deosebire de altele, nu ține doar de o profundă curiozitate intelectuală, ci traversează existența mea, de la un capăt la altul. Ezit să răspund la interogația frontală „Sunt un ratat?“, poate și pentru că socotelile se fac la urmă, iar urma înscrie moștenirea pe care o lăsăm semenilor noștri, apropiaților noștri, celor care ne-au cunoscut intim și cu care am călătorit în viață pe anumite porțiuni ale ei. Dar pot spune că acest gust, sentiment al ratării l-am simțit, l-am trăit în diferite momente ale vieții mele, justificat de un eșec sau, paradoxal, în tinerețe, ca orizont de posibilitate, ca deschidere către perspectiva neîmplinirii, a refuzului ei. Ultima atitudine regăsea fără s-o știu o poză romantic-decadentă a unei damnări facile, a unui profil de inconsolat nervalian, adesea lovită de facilul investițiilor revoluționare ale unui eu rebel, un Coriolan al cărui revers derizoriu, Drăgănescu, era pregătit să preia conducerea.

Dintru început am tratat această temă ca pe una care se află în centrul existenței, inevitabil alături de cea a împlinirii. Altfel spus, tema unei vieți ratate și tema unei vieți împlinite stau împreună, se confruntă, se reflectă una în cealaltă. Cu alte cuvinte, discuția prilejuită de această carte nu interesează din perspectiva unor eșecuri punctuale, pe care ratarea nu le însumează aritmetic, ci din acea perspectivă care convoacă întreaga existență, ansamblul ei, sensul ei

în retrospectivă. Deși pare să piardă sensul unei existențe, ratarea, la fel ca împlinirea, îi conferă un sens care pentru cel care o trăiește poate fi inacceptabil, conducând, la fel ca în cazul lui Macbeth, la postularea lipsei globale de sens.

Pare numaidecât la îndemână și potrivit să investigăm biografiile marilor oameni, prin „mari“ neînțelegând neapărat măreți, ci ale căror existențe, ale căror decizii au influențat, au antrenat viețile altora, oameni care au scris istoria fie ca pe un *horror* (Hitler, Stalin), fie ca pe o *success history* și, pe cale de consecință, propria lor viață ca pe o *success story* (Isus, Mahatma Gandhi, Winston Churchill etc.). Am refuzat această ispită a autenticismului, a ceea ce pare la îndemână, în favoarea literaturii, adăugându-i filmul și o singură bandă desenată care reunește povestea și imaginea, și un filozof aparte, ale cărui scrieri se află la confiniile cu literatura autobiografică. De ce acest refuz al „lecției de viață“ pe care o furnizează biografiile și opțiunea pentru necreditabilul ficțiunii? În primul rând, pentru că mi se pare mult mai speculativ și mai nesigur, prin urmare mai riscant, să intru în biografia unei persoane empirice, să analizez ceea ce a gândit și a simțit, fără să fiu în pielea acelui om. Sigur, îi pot citi gândul până la un punct, sunt capabil să urmăresc un traseu decizional, un discurs și să extrag de acolo motivații, dar mă văd limitat, în ceea ce ține de interioritatea sa, de acel imens teritoriu de umbră al emoțiilor, al afectelor, al mișcărilor de adâncime ale unui suflet. Literatura/filmul nu mă obligă la un astfel de pariu și îmi oferă altceva, o situație, care poate fi a mea sau a oricui altcuiva. Mai mult decât atât, literatura și filmul reprezintă modalități particulare de reflecție, ceea ce Milan Kundera afirma despre roman, o altă formă de cunoaștere, oferă o înțelegere a temei care nu-i secătuieste bogăția, ci îi conferă amploare. În plus, literatura îmi oferă o *mise en abîme* a faptului de viață, o adâncire a lui, un efect de perspectivă.

Este și motivul pentru care tema se reconfigurează cu fiecare „caz“ în parte, se nuanțează, își relevă subtilitățile. Acest mod de a proceda reflectă un refuz și o neputință, aceea de a sistematiza, de a oferi un concept rotund și integrat, o definiție. La acest refuz se mai adaugă unul, acela de a oferi o pedagogie negativă, o lecție de morală, un „așa nu“, o antologie de negative care să constituie la dezvoltare jaloanele unei bune așezări a unei vieți împlinite, trăită cum se cuvine. Cartea ar fi constituit, astfel, una dintre acele numeroase și mult mai bine orientate opuri care vehiculează discursuri motivaționale, „căi perfecte“, *zențelepciuni*, un negativ util pentru ceea ce cu o sintagmă la modă se intitulează „dezvoltare personală“.

Împotriva unei abordări pedagogice stă și un fapt topit în propria mea biografie, și anume atracția inavuuabilă față de ratare pe care o împărtășesc cu Emil Cioran de pe o treaptă inferioară a unei asumate modestii. În titlul cărții, cu o sintagmă împrumutată de la Scott Fitzgerald, mărturisesc complice această fascinație care „vine tare de departe-n mine“, pentru a purta ecourile unui vers al lui Lucian Blaga. Am trăit acest farmec al ratării, această complacere în ratare, un hedonism particular, o voluptate dizolvantă, un sentiment acut al unei neîmpliniri asumate. Și tind să recunosc unei astfel de atitudini un mister care nu se supune unei descifrări triviale ce atestă și contestă o incapacitate, o delăsare, o dezangajare, pentru că există dezangajări și dezangajări, unele dictate de neputință, altele asumate emfatic, programatice, dispunând de tot ceea ce ar fi făcut posibil un angajament.

Există o excepție de la „regulă“, filozoful Emil Cioran, dar atenția mea pentru el survine ca urmare a faptului că ratarea a constituit pentru el o temă obsedantă, așa cum observa și Gabriel Liiceanu în cartea sa *Întâlnire cu un necunoscut*. Se poate edifica o mică antologie cu reflecțiile

lui Cioran despre ratare, temă care revine cu forța unei bântuiri în cărțile și notațiile lui. Prin urmare, am dorit un „autor“ pentru care tema este centrală și care constituie un principal al reflecției sale, un autor care a trăit-o cu în-treaga sa fervoare. De altfel, nu cunosc un altul mai reprezentativ decât Emil Cioran.

Prin urmare, ce pot oferi nu este decât o tratare *en miettes* a temei, dar care tinde, printr-un efect de anamorfoză, să ofere conturul a ceea ce presupune ratarea, un orizont al ei, până la urmă un orizont de reflecție asupra ei, în care mă regăsesc.

Mulțumesc editurii Humanitas, în special domnului Gabriel Liiceanu, directorul editurii, pentru faptul extraordinar de a fi găzduit această carte. Mulțumesc, de asemenea, Lidiei Bodea, Andreei Răsuceanu, pentru încurajare și susținere, lui Ioan Stanomir, pentru o lectură anticipativă și cuvintele frumoase de pe coperta a IV-a, Monei Antohi, excelentul editor plin de acribie și răbdare al acestei cărți, și tuturor celor care au prilejuit apariția ei, au lucrat la ea și au făcut-o să arate mai bine. Le aduc aici omagiul meu!

Cioran și universul ratat

Țăranul metafizic și ratarea

„În copilărie, mă impresionase un personaj: un țăran care, primind o moștenire, mergea din crâșmă în crâșmă, urmat de un «muzicant». O splendidă zi de vară: tot satul era la câmp; doar el, cu vioristul lui, străbătea ulițele pustii, fredonând câte-o romanță. După doi ani s-a trezit la fel de calic ca înainte. Dar zeii s-au îndurat de el: muri în scurtă vreme. Fără să știu de ce, eram fascinat, și pe bună dreptate. Chiar și acum, când mă gândesc la el, continui să cred că într-adevăr era *cineva* (s.m.), că dintre toți locuitorii satului doar el avea destulă anvergură ca să-și irosească viața.“¹

Fascinația, impresionantul, ipostaze ale unei dispoziții cu totul particulare, aceea de a fi uimit, de care copilăria dispune necondiționat, luminează o amintire tulbure și neliniștitoare a lui Emil Cioran, amintire evocată în *Mărturisiri și anateme*. Copilăria posedă firesc această putere pe care ulterior adultul o va pierde, aceea de a transfigura realul, de a forța ordinarul să se deschidă către extraordinar, de a trăi magic. Cioran revine asupra unui episod din copilărie evocând toate aceste resurse de mirabil de care ea dispune, deși subiectul amintirii nu are nimic special, el fiind mai degrabă trivial: un țăran oarecare intrat în posesia unei moșteniri o risipește, oferindu-și un răgaz delectabil

1. Emil Cioran, *Mărturisiri și anateme*, tr. Emanoil Marcu, Humanitas, București, 2017, pp. 122–123.

în cadrul de referință modestă al geografiei rurale: cârciuma, cheful, adică beția și lăutarii. Copilul Emil este impresionat de „un personaj“: cu acest titlu introduce filozoful în scenă un țăran din satul său, într-o ordine, fie și simbolică, a ficțiunii. De fapt, într-un joc secund, Cioran impune o altă temă, aceea a propriei sale fascinații, a emoției declanșate de vederea unui spectacol al vieții a cărui semnificație îi scapă, dar în care intuiește ceva grandios. Chiar dacă asumându-și o anumită rezervă față de dimensiunea extatică a interesului pe care copilul îl arătase unui țăran din satul său, adultul creditează impresia juvenilă, o ridică la valoarea unei intuiții profunde, care face dintr-un obscur chefliu „cineva“. De fapt, o altă putere intră în joc, una pentru care copilul nu avea un nume, dar care, pentru adultul Cioran, constituie un nesecat izvor de fascinație, pe care o transformă într-o temă obsesivă: ratarea. Relevarea „anvergurii“ acestui „personaj“ – Cioran ne introduce deliberat în convenția ficțiunii – ține de un negativ al dispoziției „bogăției“ sale, care nu implică numai banala moștenire în posesia căreia intră, ci întreaga sa ființă, prin irosirea de sine. Măreția se revendică de la acest unic fapt, risipirea, care-i conferă acel desen unic și profund până la incizie al unei personalități. Anonimul țăran devenea prin ratare „cineva“.

În *Caiete III*, Cioran pare să se refere la acest caz în termeni mult mai preciși, cu o anecdotică mai elaborată, amintindu-și de un țăran pe nume Ion, „care a murit pe la patruzeci de ani, după ce și-a risipit averea în cârciumi și bordeluri“¹. Dincolo de sordidul ei banal de factură naturalistă, anecdota nu are nimic relevant. În episodul de mai sus, infinit mai complex și mai adecvat reflecției cioraniene

1. Emil Cioran, *Caiete III* (1969–1972), tr. Vlad Russo și Emanoil Marcu, Humanitas, București, 2010, p. 344.

despre ratare, o amnezie convenabilă sau o regie deliberată elimină detaliile ne semnificative.

În ce constă singularitatea acestui țaran, lipsit de adumbrirea melancolică a păstorului mioritic, țaran pe care nu-l recomandă nimic altceva, care însă iese din rânduiala, din rutina înscrisă în tiparele comportamentale ale societății țărănești tradiționale? Țăranul își oferă mai mult decât un răgaz al petrecerii, după o perioadă de penurie, de sicutate, de cumpătare constrânsă. Nu este vorba de practicarea unui exces într-un moment oarecare, decis de un capriciu, de o suferință adâncă, de o nenorocire, de o bucurie foarte mare, de o răzvrătire. Acest țaran, învăluit în anonim, își transformă existența în chef, care altfel nu iese din sfera posibilităților țărănești, rezumată la două elemente definitorii: alcoolul și muzica. Femeile par să lipsească din poveste, dar, cum am văzut, într-o relatare a aceluiași episod sau a unuia similar în care Cioran oferă mai multe detalii, bordelul se adaugă revărsării petrecărețe a vieții. Însă, în orizontul copilăriei, aspectul erotic este insesizabil, o lacună normală în câmpul observațional. În orice caz, ambele, alcoolul și muzica, distilează raptul dionisiac, servind drept intensificatori ai trăirii, potențatori de emoție. Insolitarea sa este surprinsă într-un decupaj aproape cinematografic, într-un cadru filmat parcă de Michelangelo Antonioni, cu pasiunea sa pentru spațiile goale: deambulația sa într-o splendidă zi de vară când, însoțit de vioristul său, străbate ulițele pustii ale satului fredonând romanțe. De ce un sat pustiu? Pentru că rutina ocupațională plasează partea activă a comunității în altă parte, în afara satului, la munca câmpului. Excentricitatea acestei atitudini este subliniată subtil. Țăranul acesta petrece în timp ce toți ceilalți muncesc, detașat și izolat în delectarea sa. Singularitatea și singularitatea rimează, romanța injectează această viață cu un anumit lirism al risipirii. Vertijul euforic al cheltuirii unui

plin, al vitalității, formă celebrativă a unui succes, a norocului, glisează în disforicul romanței, care instanțiază eșecul, subliniind efemeritatea existenței, pierderea tinereții, a iubirii, a lumii în inexorabilul drum către moarte. Tristețea muzicii devine însuși refrenul existenței, lirismul constituie expresia intensității ei, adevărul ei.

Indiferența consătenilor este simetrică indiferenței cu care se încarcă această existență disidentă. Rutina societății țărănești devine substanța de contrast pentru o rutină hedonistă autoinstituțită. Ceea ce este scandalos la acest țăran ține de asumarea unei condiții aparte, aceea a sărbătorii perpetue, o sărbătoare fără obiect, spre deosebire de sărbătorile tradiționale, care marchează momente religioase importante, care te plasează într-o transcendență, care recuperează un sens superior. Această sărbătoare perpetuă celebrează trăitul, viața, devine viața însăși, viața ca fiesta. Țăranul își suspendă orice activitate, *negotium*-ul, o *vita activa*, asemenea unui aristocrat, livrându-se pe de-a-ntregul *otiumului*, siestă și fiestă, dacă nu chiar unei forme stângace de *vita contemplativa*. Cioran sesizează suceala metafizică care-l opune pe acest țăran absurd, excentric, comunității din care provine.

Ce resort interior provocase atitudinea *à rebours*? Amintirea din copilărie este difuză, ea nu reține câtuși de puțin oprobriul comunității în fața unei astfel de atitudini iresponsabile, deși îl putem bănuși. Iar Cioran adultul suspendă orice judecată etică, așa cum copilul intuiește ceva copleșitor, tulburător, în comportamentul acestui țăran. În *Năpasta*, I.L. Caragiale dostoievskiza o țărăncă simplă, desenându-i un profil tragic de Electră, iar în romanul său *Baltagul*, Mihail Sadoveanu plasa un voluntarism al devoțiunii conjugale într-o țărăncă de la munte care depășea condiționările rolului social fixat în cadre mentale stricte. În ambele situații, femeile respective devin „personaje“, nu

doar în convenția ficțiunii, ci și în aceea a acțiunii care conferă o puternică marcă individuală, chiar un anumit excepționalism, prin forțarea unor interdicții și a unor reflexe mentalitare care recomandă pasivitatea reglajului cutumiar, activismului vendetei.

În aceste circumstanțe, a vorbi despre ratare este oarecum impropriu, așa cum ar fi dificil să justifici prezența unei alienări de sensibilitate existențialistă într-o lume uniformizată, conservatoare, cum este cea a societății țărănești. Există totuși o formă de calificare afină ratării care funcționează ca descalificare publică în dislocarea acestui țăran din propria comunitate, în ceea ce aparent este izolarea sa. Sfârșitul său previzibil certifică eșecul unei astfel de întreprinderi iresponsabile. Odată epuizate resursele, petrecerea încetează, indigența se reinstalează, însă revenirea la rutina inițială a precarității nu mai este posibilă, excesul i-a subminat echilibrul. Moartea survine rapid, crușându-l, spune Cioran, de cruzimea reîntoarcerii la un mod de viață sub semnul puținului de care deriva trăirii intense îl decuplase definitiv. Cioran nu intenționează să reconstituie biografia acestui țăran și motivațiile sale, ci aura sa, ceea ce-l învestește ca „personaj“, posibilitatea către care deschide gestul său.

Într-adevăr, filozoful își manifestă deschis fascinația în fața acestui spectacol al unei insolite disidențe, fără a cunoaște nimic din motivațiile care au determinat ieșirea din rânduială, care au individualizat acel țăran prin deraierea de la un comportament instituit al echilibrului, al valorificării oportunității, moștenirea primită, în vederea chivernisirii, a sporului. Iar Cioran vede aici nu o slăbiciune, ci o putere, vede în irosire un plin care se consumă fără profit. Vede în alegerea acestui țăran decizia unui om puternic, vede în ea un act de voință care sfidează norma, bunul-simț. Această irosire abia îl individualizează, face din anonimul